

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΟΛΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 411 Π.Χ

Καραδήμας Θεόδωρος¹, Καραδήμα Παναγιώτα²

1. Φοιτητής του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, της Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών, του Πτυχιακού Προγράμματος Σπουδών, Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό. Οικονομολόγος, απόφοιτος του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, της Οικονομικής & Επιχειρησιακής Στρατηγικής, του Πανεπιστημίου Πειραιώς. Στοιχεία επικοινωνίας: teo.karadimas@gmail.com
2. Οικονομολόγος, απόφοιτη του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, της Οικονομικής & Επιχειρησιακής Στρατηγικής, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, Στοιχεία επικοινωνίας: pn_karadima@yahoo.gr

Περίληψη

Στην παρούσα ερευνητική εργασία, επιχειρείται η ανάλυση της εξέλιξης του αθηναϊκού πολιτεύματος από την εποχή του Σόλωνα μέχρι του Περικλή. Αναλυτικότερα, με την ενδελεχή μελέτη, σχετικής με το υπό εξέταση θέμα βιβλιογραφίας, αποτυπώνονται οι πολιτικές και κοινωνικές ζυμώσεις, οι οποίες οδήγησαν την πόλη κράτος των Αθηνών, από την κυριαρχία των ολίγων, στην κυριαρχία του δήμου, δηλαδή του λαού. Ακόμη, δε παραλείπουμε να μελετήσουμε και τις δυσχέρειες που συνάντησε αυτή η εξελικτική προς τη δημοκρατία πορεία, από την πλευρά των ισχυρών πολιτών, που με όπλο τους την κατοχή μεγάλης ιδιοκτησίας γης, επιχείρησαν να δράσουν ανασταλτικά, στο να περάσει η εξουσία στα χέρια των πολλών. Παρόλα αυτά, οι όποιες προσπάθειες παλινόρθωσης της παλαιάς ολιγαρχίας ή ακόμη και τυρρανίας κάποιες φορές, όπως του Πεισίστρατου, απέτυχαν, με συνέπεια η Αθήνα να καταστεί δημοκρατία, με παγκόσμια ακτινοβολία και να αποτελέσει πρότυπο πολιτειακής οργάνωσης, έως και τις μέρες μας.

Λέξεις κλειδιά: μεταρρυθμίσεις, δημοκρατία, τυρρανίδα, αθηναίοι πολίτες, ευγενείς, κοινωνικές τάξεις.

1. Εισαγωγή

Στην αρχαία Αθήνα, η ανάγκη κωδικοποίησης του άγραφου ή εθιμικού δικαίου, που ίσχυε μέχρι τότε, έδρασε καταλυτικά στην εξέλιξη του δημοκρατικού πολιτεύματος. Για να πάρει μορφή το πολίτευμα αυτό, χρειάστηκε η συμβολή πολιτικών ανδρών όπως ήταν ο Σόλωνας, ο Κλεισθένης και ο Περικλής. Τα στοιχεία που καθόρισαν το δημοκρατικό πολίτευμα, αφορούσαν κυριότερα στον τρόπο λειτουργίας της πολιτείας, καθώς και στα δικαιώματα των πολιτών. Το πολίτευμα ήταν, άμεση δημοκρατία, όπου οι πολίτες, με δικαίωμα ψήφου, αποφάσιζαν για ζητήματα νομοθετικού και εκτελεστικού περιεχομένου, χωρίς την εκλογή αντιπροσώπων (Μήλιος 2000). Αυτό είχε σαν συνέπεια η εξουσία να περάσει στα

χέρια των πολιτών, καθιστώντας ως κυρίαρχο πολιτειακό όργανο την Εκκλησία του Δήμου.

Στη παρούσα εργασία, η ανάλυση μας ξεκίνα με τις μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα, συνεχίζει με την τυραννία του Πεισίστρατου, καθώς και τη διακυβέρνηση του Κλεισθένη. Τέλος, μελετά τις πολιτικές μεταβολές την περίοδο του Εφιάλτη και του Περικλή.

2. Ο νομοθέτης Σόλων

Τα μεταρρυθμιστικά μέτρα του Σόλωνα, ήταν ριζοσπαστικά και είχαν σαν στόχο τη σταδιακή εισχώρηση των κατώτερων κοινωνικών ομάδων στα πολιτικά όργανα της πολιτείας. Ένα από τα πρώτα μέτρα που έλαβε, ήταν η σεισάχθεια, δηλαδή η αποτίναξη των οικονομικών βαρών, καθώς και η κατάργηση του να δανείζεται κάποιος χρήματα με ενέχυρο την ελευθερία του. Συνεπώς, οι οικονομικά ασθενέστεροι, όπως ήταν οι αγρότες, που είχαν γίνει δούλοι για χρέη, αποκτούν ξανά πολιτικά δικαιώματα, με κριτήριο την κυριότητα γης που καλλιεργούσαν.

Επιπρόσθετα, διαίρεσε τους πολίτες σε τέσσερις εισοδηματικές τάξεις, με βάση την ποσότητα της ετήσιας προσόδου, η οποία προέρχονταν από την καλλιέργεια της γης, πεντακοσιομέδιμνοι, τριακοσιομέδιμνοι ή ιππείς, διακοσιομέδιμνοι ή ζευγίται, θήτες με εισόδημα κάτω των διακοσίων μεδίων ετησίως. Με γνώμονα τα προηγούμενα, ορίζονταν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών. Επίσης, έδωσε το δικαίωμα στους θήτες, που αποτελούσαν την κατώτερη τάξη, να συμμετέχουν στα δικαστήρια, και στην Εκκλησία του Δήμου, με το δικαίωμα του εκλέγειν, όχι όμως του εκλέγεσθαι. Πλέον, ως πολίτες, θεωρούνται όλοι οι ελεύθεροι ενήλικες άνδρες, που κατοικούν στην Αττική, και είναι απόγονοι Αθηναίων μελών ιωνικών κοινοτήτων (Mossé and Schnapp-Gourbeillon 1996).

Επίσης, διεύρυνε τη λαϊκή συμμετοχή, μεταφέροντας στην Εκκλησία του Δήμου, την εξουσία να εκλέγει τους άρχοντες, και προχώρησε στην ίδρυση της Βουλής των Τετρακοσίων, με βασική αρμοδιότητα, τη διαδικασία προκαταρκτικής επεξεργασίας των σχεδίων ψηφισμάτων που θα υποβάλλονταν στην Εκκλησία του Δήμου. Η βουλή, απαρτιζόταν από τετρακόσια εκλεγμένα μέλη, που προέρχονταν από τις τέσσερις φυλές της Αθήνας, και άνηκαν στις τρεις ανώτερες τάξεις (Σακελλαρίου 1980).

Επιπρόσθετα, ο Σόλων επέτρεψε σε κάθε πολίτη, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, να καταγγέλλει τον Άρειο Πάγο, ακόμη και άρχοντα, με αγωγή. Σημαντικό στοιχείο στην πορεία εκδημοκρατισμού της Αθήνας, απετέλεσε η δημιουργία της Ηλιαία, ενός λαϊκού δικαστηρίου με έξι χιλιάδες μέλη (πέντε χιλιάδες τακτικά μέλη και χίλια αναπληρωματικά), ως αντίβαρο του Αρείου Πάγου (Starf 1991).

Ασφαλώς, οι αλλαγές αυτές ήταν σημαντικές, ωστόσο, το πολίτευμα παρέμενε "τιμοκρατικό" και στις ανώτατες δημόσιες θέσεις εκλέγονταν μόνο πρόσωπα από τις δύο ανώτερες τάξεις των ευγενών ("πεντακοσιομέδιμνοι" και "ιππείς"), ενώ από τις υπόλοιπες δύο τάξεις, οι μεν "ζευγίται" ήταν εκλόγιμοι μόνο σε κατώτερες αρχές ενώ οι "θήτες" σε καμία. Σε κάθε περίπτωση όμως, ο Σόλωνας διαμόρφωσε τους θεσμούς

πάνω στους οποίους θα στηρίζονταν και θα εξελίσσονταν το οικοδόμημα της Δημοκρατίας (Μπιργάλιας 2000· Μήλιος 2000· Σακελλαρίου 1999· Ντόκας 1984).

3. Η τυραννίδα των Πεισιστρατιδών

Ο Πεισίστρατος, εκμεταλλευόμενος την πολιτική αστάθεια της περιόδου μετά τη διακυβέρνηση του Σόλωνα, κατέλαβε την εξουσία και συνακόλουθα κατέλυσε το δημοκρατικό πολίτευμα. Ο Πεισίστρατος, εγκαθίδρυσε τυραννικό πολίτευμα, διοικώντας με ηπιότητα, προσπαθώντας με κάθε τρόπο να κερδίζει την εύνοια των αδυνάτων (Mossé and Schnapp-Gourbeillon 1996). Παρόλα αυτά, η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά εκμηδενίστηκε, καθώς την πραγματική εξουσία ασκούσε απολυταρχικά ο ίδιος. Επίσης, ο Πεισίστρατος, περιόδευε σε ολόκληρη την Αττική, για να επιλύει τοπικά προβλήματα, τα οποία μέχρι τότε επιλύονταν από τα αρμόδια όργανα της πολιτείας. Τέλος, τον Πεισίστρατο, διαδέχτηκαν οι γιοί του Ιππίας και Ίππαρχος, κυβερνώντας τυραννικά και αυτοί, μέχρι την πτώση τους από την εξουσία (Μαστραπάς 1999).

4. Οι μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη

Η ανάληψη της εξουσίας από τον Κλεισθένη, επανέφερε το δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά των πολιτών, εξασφαλίζοντας ισονομία και ισηγορία. Αυτό επιτεύχθηκε, με το νέο πολιτειακό σύστημα που εφαρμόστηκε, στο οποίο καταργούνταν οι διακρίσεις με βάση τις φυλές και τα γένη. Αναλυτικότερα, καταργήθηκαν οι τέσσερις παλιές φυλές, και τη θέση τους πήραν δέκα νέες, τεχνητές φυλές, διαλύοντας τις τοπικιστικές παρατάξεις, περιορίζοντας τη δυνατότητα επηρεασμού των ασθενέστερων πολιτών από αριστοκράτες αρχηγούς.

Συγκεκριμένα, αμέσως μετά το Σόλωνα εμφανίζονται στην Αττική τρεις παρατάξεις (παράλιοι: ασχολούνταν με το εμπόριο, την αλιεία τη ναυσιπλοΐα κλπ, οι πεδιακοί: πλούσιοι γαιοκτήμονες ευγενικής ή μη καταγωγής, διάκριοι: αγρότες υποβαθμισμένων περιοχών ή οπλίτες που ζητούσαν αναδασμό της γης), οι οποίες πιθανόν εξέφραζαν τους ανταγωνισμούς τριών αριστοκρατών (Μεγακλή, Λυκούργου, και Πεισίστρατου αντίστοιχα) και των οπαδών τους που κατάγονταν από τις περιοχές αυτές, οι οποίοι είχαν ως κύριο στόχο την κατάληψη της εξουσίας και τη διατήρηση των μεταρρυθμίσεων του Σόλωνα ή την καταστρατήγησή τους. Γι' αυτό ο Κλεισθένης χώρισε τις τριπτύες ανά δέκα: δέκα «περί το άστυ», δέκα «παράλιες» και δέκα «μεσόγειες», και ύστερα, με κλήρο, δόθηκαν σε κάθε φυλή πάλι τρεις τριπτύες, αλλά μία από κάθε τομέα (άστυ, παραλία, μεσογαία).

Με την αναδιοργάνωση των φύλλων ο Κλεισθένης, μεταφέρει το πολιτικό κέντρο βάρους, στους κατά τόπους δήμους, οι οποίοι αποκτούν διοικητική αυτοτέλεια, με δική τους εκκλησία, αιρετές (κληρωτές) αρχές, περιουσία, ταμείο και αρχεία. Ακόμη, μέχρι τότε, βασικό στοιχείο για να διεκδικήσει κάποιος την ιδιότητα του πολίτη ήταν η οικογένεια στην οποία ανήκε, αυτό πλέον ήταν στη δικαιοδοσία του δήμου (Ober 2004).

Επίσης, οι πολίτες των δήμων που κρίνονταν ως άριστοι, στελέχωναν τη βουλή, η οποία από τετρακόσια μέλη που είχε την περίοδο του Σόλωνα, τώρα τα μέλη της αυξήθηκαν σε πεντακόσια (πενήντα από κάθε φυλή). Οπότε, πλέον οι βουλευτές εκλέγονταν από όλες τις κοινωνικές τάξεις, εκτός από αυτή των θητών. Επιπρόσθετα, παραχωρήθηκε το δικαίωμα του αθηναίου πολίτη, σε μέτοικους και απελεύθερους (πρώην δούλους), αυξάνοντας σημαντικά τη δυνατότητα συμμετοχής των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων στις δομές της πόλεως (Mossé and Schnapp-Gourbeillon 1996).

Ένα σημαντικό προληπτικό μέτρο ήταν ο οστρακισμός, στο οποίο είχαν δικαίωμα συμμετοχής όλοι οι Αθηναίοι πολίτες, όπου σε ένα σπασμένο όστρακο (κομμάτι από πήλινο αγγείο), έγραφαν το όνομα όποιου θεωρούσαν επικίνδυνο για το δημοκρατικό πολίτευμα. Αν κάποιος συγκέντρωνε έξι χιλιάδες ψήφους, εξοριζόταν από την Αθήνα (Μπιργάλιας 2000· Μήλιος 2000· Σακελλαρίου 1999· Starr 1991).

5. Η περίοδος του Εφιάλτη

Το 462 π.χ. ο Εφιάλτης, πολιτικός της αρχαίας Αθήνας, θα επιτύχει τη συρρίκνωση των εξουσιών του Αρείου Πάγου, ως φύλακα της πολιτείας, που αποτελούνταν από ισόβια μέλη, αυστηρά των δύο ανώτερων κοινωνικών τάξεων, με σημαντικό κύρος, και διευρυμένες εξουσίες (Mossé and Schnapp-Gourbeillon 1996). Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, ο Εφιάλτης προχώρησε στις παρακάτω μεταρρυθμίσεις. Μετέφερε πολιτικές, ελεγκτικές και δικαστικές αρμοδιότητες του Αρείου Πάγου, στην Εκκλησία του Δήμου, στη Βουλή των Πεντακοσίων, και στα δικαστήρια της Ηλιαίας. Επίσης, ο Άρειος Πάγος, διατήρησε μόνο αρμοδιότητες που σχετιζόνταν με θρησκευτικά ζητήματα. Συνέπεια αυτών των μέτρων, ήταν η εξουσία να ασκείτε από το δήμο, δηλαδή από τους Αθηναίους πολίτες. Επιπρόσθετα, μία ακόμη μεταρρύθμιση, είναι η "γραφή παρανόμων", που έδινε το δικαίωμα σε κάθε πολίτη, να εναντιωθεί σε μια απόφαση που έκρινε ότι ήταν αντίθετη προς τους νόμους της πόλης (Καλογεροπούλου 1980 a,b).

6. Η δημοκρατία του Περικλή

Ο Περικλής κατανόησε ότι ήταν πολύ σημαντικό να διευρυνθεί το σώμα των ενεργών πολιτών, και όχι η επιπρόσθετη δημιουργία νέων πολιτικών οργάνων. Πεποίθηση του ήταν, ότι το μεταρρυθμιστικό του έργο, έπρεπε να εξυπηρετεί τις θεμελιώδεις αρχές της δημοκρατίας: ελευθερία, ισοκρατία, ισοψηφία, ισοτιμία, ισονομία και ισηγορία, από τις οποίες απορρέουν τα πολιτικά δικαιώματα των Αθηναίων.

Με βάση αυτές τις αρχές, θέσπισε τη μισθοφορία, με την οποία καταβάλλονταν μισθός στους δικαστές. Παράλληλα, αυτό το μέτρο επεκτάθηκε σε όλους τους κληρωτούς άρχοντες. Με αυτόν τον τρόπο, παρασχέθηκε η δυνατότητα συμμετοχής των απλών πολιτών στα κοινά, αφιερώνοντας ένα μέρος του χρόνου τους στη διακυβέρνηση της πόλης.

Ακόμη, η εκλογή των αρχόντων, πραγματοποιούνταν με τη διενέργεια κλήρωσης, με σκοπό να υπάρχουν ίσες πιθανότητες επιλογής για όλους τους πολίτες. Επιπρόσθετα, ο Άρειος Πάγος, που αποτελούσε όργανο στα χέρια των ολιγαρχικών, υποβιβάστηκε. Οι εξουσίες του μεταβιβάστηκαν σε δέκα δικαστήρια, αποτελούμενα από πεντακόσιους δικαστές το κάθε ένα, οι οποίοι καθορίζονταν με κλήρο. Με αυτό τον τρόπο, απέκτησαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα οι θήτες, που μέχρι τότε συνεχώς παραγκωνίζονταν (Mossé and Schnapp-Gourbeillon 1996).

Με τον Περικλή, δόθηκε ουσιαστικά η δυνατότητα σε όλους τους Αθηναίους πολίτες, ανεξαρτήτως κοινωνικής και οικονομικής προέλευσης, η απρόσκοπτη συμμετοχή στα πολιτειακά όργανα της πόλης των Αθηνών. Συνεπώς, όποιος είχε γεννηθεί στην Αθήνα, και είχε την ιδιότητα του ελεύθερου πολίτη ή ακόμη μπορούσε να κερδίσει ξανά την ελευθερία του, είχε τη δυνατότητα συμμετοχής σε αξιώματα, όλων των βαθμίδων (Καλογεροπούλου 1980 a,b).

7. Συμπεράσματα

Το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας, ξεκίνησε να εδραιώνεται με τις μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα. Στη συνέχεια ο Κλεισθένης το έκανε περισσότερο δημοκρατικό, παρέχοντας ουσιαστικότερες εξουσίες στο δήμο. Παρόλα αυτά, η πολιτική συρρίκνωση των ισχυρών, έγινε πράξη υπό την ηγεσία του Εφιάλτη και του Περικλή, διαμέσου της παραχώρησης σημαντικών διοικητικών αρμοδιοτήτων, στο λαό. Με αυτό τον τρόπο, η παλαιά άρχουσα τάξη, έχασε την πραγματική της δύναμη, δίνοντας τη δυνατότητα στην αθηναϊκή δημοκρατία να γίνει άμεση. Πλέον, ο κάθε πολίτης είχε το δικαίωμα να συμμετέχει σε υψηλά αξιώματα, να συμφωνεί ή να διαφωνεί, να εκλέγει και να εκλέγεται. Αν και το δικαίωμα του πολίτη το είχε ένα μόνο μέρος του πληθυσμού της Αθήνας, αναντίρρητα υπήρξε μία άμεση δημοκρατία, κάνοντας τους πολίτες να αισθάνονται ίσοι μεταξύ τους και υπεύθυνοι για τη διακυβέρνηση της πατρίδας τους.

Βιβλιογραφία

1. Καλογεροπούλου Α. *Η Δημοκρατική Μεταρρύθμιση: Εφιάλτης – Περικλής*. Τόμος Γ1. Εκδόσεις Χριστοπούλου. Αθήνα 1980a.
2. Καλογεροπούλου Α. *Η Αθήνα του Περικλέους*. Τόμος Γ1. Εκδόσεις Χριστοπούλου. Αθήνα 1980b.
3. Κουκουζέλη Α. *Πολιτική και θεωρία της πολιτικής*. Τόμος Β. Εκδόσεις ΕΑΠ. Πάτρα 2000.
4. Μαστραπάς Α. *Η πόλη-κράτος*. Τόμος Α. Εκδόσεις ΕΑΠ. Πάτρα 1999.
5. Μαστραπάς Α. *Ο Αρχαίος Ελληνικός Κόσμος*. Εκδόσεις ΕΑΠ. Πάτρα 2002.
6. Μήλιος Α. *Η έννοια του ελεύθερου πολίτη*. Εκδόσεις ΕΑΠ. Πάτρα 2000.
7. Μπιργάλιας Ν. *Ο αρχαίος δημόσιος βίος, πολιτική ζωή και τάξεις: δικαστική, στρατιωτική και θρησκευτική ζωή*. Εκδόσεις ΕΑΠ. Πάτρα 2000.
8. Ντόκας Α. *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*. Εκδόσεις Κολλάρου & Σια Α.Ε. Έκδοση Α. Αθήνα 1984.

9. Σακελλαρίου Μ. *Η ακμή του Αρχαϊκού Ελληνισμού*. Τόμος Β. Εκδόσεις Χριστοπούλου. Αθήνα 1980.
10. Σακελλαρίου Μ. *Αθηναϊκή Δημοκρατία, Πολιτειακή Οργάνωση*. Εκδόσεις Δομή. Αθήνα 1999.
11. Mossé C. and Schnapp-Gourbeillon A. *Επίτομη ιστορία της αρχαίας Ελλάδας (2000-31 π.χ.)*. Εκδόσεις Παπαδήμας. Αθήνα 1996.
12. Ober J. *Μάζες και ελιτ στη Δημοκρατική Αθήνα*. Εκδόσεις Πολύτροπον. Αθήνα 2004.
13. Starr C. *Η γέννηση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας*. Εκδόσεις Καρδαμίτσα. Αθήνα 1991.

EVOLUTION OF THE ATHENIAN POLICY FROM SOLON UNTIL 411 BC

Karadimas Theodoros

Student at Hellenic Open University, School of Humanities. Economist, Graduate, Program of Postgraduate Study, Economic and Operational Strategy, University of Piraeus. Elements of communication:

teo.karadimas@gmail.com

Karadima Panagiota

Economist, Graduate, Program of Postgraduate Study, Economic and Operational Strategy, University of Piraeus. Elements of communication: pn_karadima@yahoo.gr

Abstract

In this research, we try to analyze the evolution of the Athenian system from the period of Solon to Pericles. Specifically, from the in-depth study of literature review of the subject, are imprinted the political and social fermentations that has led the city of Athens, from the domination of the few to the domination of the people. Furthermore, we also study the difficulties this evolutionary course had to democracy, from the aspect of powerful citizens where, with their weapon of owing the land, attempted to act inhibitory, because they did not want the power to pass into the hands of many people. However, any attempts to restore the old oligarchy or even tyranny, sometimes, such as Peisistratos, failed and the result was Athens to have democracy, with world glow and a model of a state organization, which influenced us till nowadays.

Keywords: *reforms, democracy, tyranny, Athenian citizens, noblemen, social groups.*